

Živahnu trgovinu podupirahu od vojnika izvrsno izgrađene ceste, osobito ona, koja je vodila djelomice uz morsku obalu iz Italije od Tarsatike preko Salone do Skodre, onda od Salone preko današnje Bosne s mostom preko Save u Sirmiju, te od Siscije do Sirmija uz Savu i od grada Aqua Viva Podravinom do Murse, a odavle opet u Sirmij, gdje se sastajala s cestama, koje su s jedne i druge obale Save vodile do Singiduna (Beograd), otkuda se putovalo u Carigrad. Uopće za rimske uprave pokazuju Panonija i Dalmacija takovo materijalno blagostanje, za kakovo se više nikad kasnije ne čuje.

I duševna obrazovanost bješe na visokom stupnju, jer su obje provincije dale rimskoj državi više valjanih careva, kao što su: Klaudije II, Aurelijan, Probo, Karo i Dioklecijan. Taj je posljednji sagradio nedaleko Salone palaču, u kojoj je mirno živio odrekavši se prijestola (Salonae Palatium). Panoni se nadalje isticahu kao valjani obrtnici, a bilo je među njima i umjetnika, naročito kipara, koji su u fruškogorskim kamenolomima (Almus mons) radili za Dioklecijanovu palaču.

Rimski vojnici i trgovci bili su prvi, koji su unijeli kršćanstvo u obje provincije, gdje se ono u drugoj polovici III. vijeka već snažno razgranilo. No najteži dani stiгоše kršćanstvo pod kraj vladanja Dioklecijanova za njegovih progona protiv kršćana. Tada je 304. prepatio mučeničku smrt s više drugova salonski biskup sv. Dujam (Domnius), a u panonskom gradu Sabariji (danas Szombathely) siscijiski biskup sv. Kvirin, dok je naročito još u Srijemu mnogo značajnih kršćana predano krvnicima. No doskora poslije milanskoga edikta cara Konstantina (313) uze se kršćanstvo slobodno razvijati. Sada su potpadali pod salonsku nadbiskupiju u Dalmaciji gradovi Arba, Jadera, Scardona, Naron, Epidaurum, Bistue Nova, Stridon (danas po svoj prilici Zrinj kraj Une) i Katera (Kotor). U Panoniji opet postade Sirmij sjelo nadbiskupije, kojoj pripadahu na današnjem hrvatskom zemljištu biskupije u gradovima: Cibalae, Mursa, Bassianae (Petrovci u Srijemu) i Siscia. Pored toga nalazimo već veoma rano po dalmatinskim otocima samostanâ, a veliki crkveni otac sv. Jerolim bijaše rodом iz Stridona. Pače samo Arijevo krivovjerje našlo je svojih privrženika u Panoniji, a biskup Valens u Mursi bio im je vođa; tek iza mnogogodišnje i teške borbe bješe krajem IV. vijeka ova hereza istrijebljena.

Seoba Naroda. U takim se prilikama nalazila Panonija i Dalmacija, kad započe Seoba Naroda. Najezde barbarskih naroda, na-